

V žarišču

Narcis, razpet med Sarajevo in Kras

Boris A. Novak, Jurij Kovič
in Josip Osti o pesniški zbirki
Kraški narcis, ki je letos
prejela Veronikino nagrado

BORIS A. NOVAK

Dvojezični pesniški glas

Josip Osti je eden izmed najboljših in najplodovitejših prevajalcev slovenske književnosti (njegova prevajalska bibliografija šteje več kot 80 knjig), v slovenščino pa so prevedene štiri njegove pesniške zbirke (*Barbara in barbar*, 1990, *Sarajevska knjiga mrtvih*, 1994, in *Salomonov pečat*, 1995, vse tri v prevodu Jureta Potokarja, ter knjiga pesmi za otroke *Ljubezensko dvorišče*, 1992, v prevodu B. A. Novaka). *Kraški narcis* je njegova trinajsta pesniška zbirka oziroma »druga prva knjiga pesmi«, kot sam rad pravi, saj je prva, napisana v slovenščini.

Namen tega zapisa je premisliti temeljno naravo Ostijeve poetike, zato da bi natančneje določili pomen nove pesniške knjige v kontekstu njegovega dosedanjega opusa. Poskusili bomo izluščiti značilnosti različnih obdobij v njegovem pesniškem razvoju, da bi ugotovili, v kolikšni meri *Kraški narcis* nadaljuje osnovne impulze Ostijeve ustvarjalnosti, v kolikšni meri pa jih nadgrajuje in spreminja. To bo obenem priložnost za premislek vprašanja, ali obstaja kakšna razlika med pesmimi, napisanimi v bosanščini, ter pesmimi, napisanimi v slovenščini; piscu teh vrstic se zdi, da je prestop v drug in drugačen jezik narekoval tudi določene spremembe pri videnju sveta.

Josip Osti pripada ustvarjalno močni generaciji pesnikov, ki so na začetku sedemdesetih let vpeljali sveže jezikovne postopke ter inovativno prenovili pesniški jezik lirike v Bosni in Hercegovini. Po kritičnem vrednotenju družbene stvarnosti in medčloveških razmerij so bili navezani na študentsko revolucijo

leta 1968, ki je vtisnila pečat tudi Ostijevi zgodnji poeziji. V nasprotju z vrstniki, ki so svoj izraz gradili na neoavantgardistični poetiki (raziskovanje pesniškega jezika v slovenski poeziji tistega časa, predvsem eksperimentiranje Tomaža Salamuna, je bistveno zaznamovalo pesniška iskanja v celotni nekdanji Jugoslaviji), je Osti utemeljil svoje izvirno in avtentično videnje sveta na plodni sintezi sproščene kombinatorike besed in ritmike, značilne za ljudsko pesništvo. Njegova poezija je narativno naravnana: sleherna pesem upesnjuje določeno zgodbo, ki pa spričo metaforične gostote in baladnega ritma izžareva večpomensko sporočilo. Na ravni leksike je Osti na premišljen način združeval starožitni besednjak, kakršnega poznamo iz južnoslovanskega epskega pesništva, in slovar sodobnega življenja. Prav povezovanje arhaičnega, »ruralnega« jezika z moderno občutljivostjo in eksistencialno zavestjo navdaja Ostijeve zgodnje pesmi s pridihom nadčasovne mitskosti, kakor kaže pesem *Ne pričakuj darov* iz zbirke *Strela z jasnega (Grom iz vedra neba)*, ki je izšla leta 1978 in iz katere citiramo začetne kitice v prevodu podpisane:

ne pričakuj darov

*umikaj se s poti
izpod kopit cesarskih konj*

*pij postano vodo
jej star kruh
grej se ob telesu žene v vročici*

ne pričakuj darov

*naberi prgišče trave za kozo
pij čaj iz divjega šipka
na rano si privij list trpotca*

veseli se brez razloga

Zgodnja Ostijeva poezija torej upesnjuje človeka kot žrtev družbenega nasilja in metafizičnega zla. Vendar pesnik ni nikoli zapadel v tradicionalni kliše, po katerem drugi poosebljajo močno zlo, pesnikov jaz pa nemočno dobro, po katerem so drugi nevarni rablji, jaz pa je zgolj smrtno ranljiva žrtev. Ena izmed tipičnih Ostijevih pesmi iz tistega obdobja je naslovljena z neologizmom, ki se v originalu glasi *Ljudožderožderi*, kar bi lahko poslovenili kot *Ljudožerožerce*: pesem se začne podobno kot zgoraj citirano besedilo *Ne pričakuj darov*, s strahom pred povsod prežečimi ljudožerci, konča pa se s paradoksalnim in šokantnim preobratom, ko se izkaže, da pleme, v imenu katerega govori pesnikov glas, tudi samo žre ljudi. Koga le? Ljudožerce seveda!

Na delu je torej globoko razočaranje nad svetlimi postulati in proklamiranimi vrednotami tradicionalnega *humanizma*, ki se zmeraj znova izkaže za votlo laž. Kljub tej radikalni grenkobi pri upesnjevanju človekove usode Osti nikoli ne zapade v cinizem ali nihilizem; njegova po-etika vseskozi temelji na čisti in pristni etiki, o čemer zgovorno priča tudi antologijska pesem *Morišče* (prevod B. A. Novak):

meni je lahko

*z večnim smehljajem polagam glavo na tnalo
ne vem ali me drugje čaka kaj težjega od življenja
rabelj nad mano pa mora dvigniti težko sekiro
in me gledati v oči*

le zakaj je obstal

le kaj je zagledal v mojem očesu – zelenem zrcalu

vidi:

*tudi nad njim sklonjeni rabelj dviga sekiro
in nad rabljem rabelj
in nad rabljem rabelj
in nad rabljem rabelj ...*

in tako v nedogled

verjemite meni je lahko

*z večnim smehljajem polagam glavo na tnalo
ne vem ali me drugje čaka kaj težjega od življenja
rabelj nad mano pa mora dvigniti težko sekiro
in me gledati v oči*

in me gledati v oči

S pomočjo leksike in ritmike ljudskega pesništva Osti upesnjuje tragično usodo modernega človeka, ki je izgubil garancijo vnaprej danega smisla in orientacije v kaotičnem in nasilnem kozmosu. Občutje bivanjske breztemeljnosti izraža tudi pesem *Na razpotju* (prevod B. A. Novak):

zdrznem se:

odkod na razpotju

ne vem kje sem
(ne prepoznam vonja domačih zeli)

ne vem kateri čas dneva je
(se dani ali mrači)

kateri čas leta je
(bujno zelenje)

brez cvetu
brez plodu)

navsezadnje
katero stoletje
(brez hiš
brez ruševin)

Za prvo obdobje Ostijevega pesništva so torej značilni magnetični ritem, naslonjen na utrip bosenskega ljudskega pesništva, sintaktični paralelizmi in prefinjen način prepletanja pripovednega loka z močnimi lirskimi detajli, kjer metaforična zgoščenost dvigne pesniška besedila v večplastno sporočilnost. Te značilnosti opredeljujejo njegove pesniške zbirke sedemdesetih in osemdesetih let: *Tat sanj – Snokradica* (1971), *Salto mortale* (1974), *Tetovirani violinist – Tetovirani vilonista* (1976), *Strela z jasnega – Grom iz vedra neba* (1978), *Umirajo tudi kače, ki so nas pikale – Umiru i zmije koje su nas ujedale* (1985) ter *Pastir kač – Zmijski pastir* (1989).

Prav naslov slednje zbirke kaže Ostijevo »kontaminacijo« s slovenskim jezikom in kulturo: bosenski pesnik je izraz *kačji pastir* našel v slovenščini med intenzivnim procesom prevajanja naše književnosti; ker pa ta izraz v njegovem jeziku ne označuje žuželke, katero imenujejo *vilin konjic*, je pri Ostiju ta sintagma začela označevati direktno in dobesečno katjega pastirja kot *pastirja kač* (zato naslov te zbirke prevajamo kot *Pastirja kač* in ne kot *Kačjega pastirja*).

Vse zgoraj orisane značilnosti ostanejo neizbrisna znamenja Ostijeve poetike tudi v naslednjih obdobjih, ko je zaradi različnih notranjih vzgibov in zunanjih pretresov (vojna v Bosni) razširil in modificiral svoje pesniške registre.

Sledi obdobje, ko je Ostijevo pesnjenje bolj ali manj osredotočeno na izrekanje ljubezni. Najsrečnejše pesmi, kar jih je Osti kdaj napisal, so najbrž zbrane v zbirkah *Barbara in barbar – Barbara i barbar* (1990) ter *Plamen, žerjavica, pepel in obratno – Plamen, žar, pepeo i obratno* (1991). Pesem *Gozdna stezica* (v prevodu Jureta Potokarja) upesnjuje ekstatično odprtost ljubezni:

sprehajala sva se po gozdni stezici

*jedla si jagode, ki sem jih nabral
jedel sem jagode, ki si jih nabrala*

*ob vsakem drevesu
sva se poljubljala
z vijoličastimi ustnicami
z okusom gozdnih jagod*

*poljubljala sva se
od poljubov so po telesu ostajali krvavi pečati
kot da so naju vso noč poljubljali volkodlaki*

Pri Ostiju ne gre za pavšalno in nekritično idealiziranje ljubezni. Eros ni zgolj idila, je tudi napetost, ni zgolj sreča, je tudi bolečina, ni zgolj življenje, je tudi slutnja smrti, kakor sporoča pesem *Diši vanilija, diši meta*, iz katere navajamo začetek v prevodu Jureta Potokarja:

*tebe moj
mene tvoj privlači vonj*

*gola
dišiva po smrti*

Naslednjo fazo Ostijevega ustvarjanja je sprožil tragični zgodovinski dogodek – vojna v Bosni in Hercegovini. Razdejanje, ki je prizadelo njegovo domovino in rojstno Sarajevo, je tako presunilo pesnika, da je njegova poezija dobila pričevanjsko vrednost. Zbirki *Sarajevska knjiga mrtvih* (1993) in *Salomonov pečat* (1995) – ki je izšla v počastitev pesniku kot lavreatu prestižne srednjeevropske literarne nagrade *Vilenica* – s pretresljivo umetniško močjo upesnjujeta grozo nasilja; posebno vrednost v teh dveh zbirkah zbranih pesmi pa predstavlja trdovratna in žilava, čeprav zatemnjena in bridka radoživost, s katero pesnik zoperstavlja življenje vladavini smrti. V pesmi *Vrnitev v mesto*, ki jo je prevedel Jure Potokar, razločno odmevata bivanjski ton in temeljna tema Ostijeve lirike, ki ju poznamo že iz pesmi *Na razpotju*, omenjene na začetku tega zapisa:

*ali bom ko se bom vrnil
prepoznal mesto
četrt in ulico v kateri sem bil rojen
v kateri sem odraščal
v kateri sem živel do odhoda*

bo mesto prepoznalo mesto

*katero ime bo napisano na ploščici
pribiti na vrata mojega stanovanja
(...)
ali bom
ko bom pozvonil
jaz
na drugi strani
in bom odprl vrata*

Ljubezen do slovenske besede in dežele je Ostija pripeljala v Ljubljano in na Kras, kjer živi v zadnjih letih. Plod bivanja v novi domovini je zbirka *Kraški narcis*, prva Ostijeva knjiga v slovenščini, za katero je prejel Veronikino nagrado.

Zamenjati jezik umetniškega izraza pri starosti petdesetih let je drzna in tvegana pustolovščina. Kljub dejstvu, da je Osti kot prevajalec že dolgo sijajno obvladal slovenščino, se prevajalsko poznavanje jezika le razlikuje od tistega mojstrstva, ki je potrebno za umetniško izražanje, še posebej za poezijo. Jezik namreč ni zgolj zunanja posoda misli, temveč temeljna struktura človeške zavesti. Vsak jezik ima svojo gostoto in resnico ter kaže kozmos na svoj in samosvoj način, ki je v drugem in drugačnem jeziku neizrekljiv. Navzlic sorodnostim med slovenščino in bosanščino vladajo med obema jezikoma tudi številne razlike, ki so tako globoke, da je prehod iz enega v drug jezik – če naj uporabimo naslov ene izmed Ostijevih pesniških zbirk – *salto mortale*. Josip Osti je pogumno skočil – in ostal živ! *Kraški narcis* dokazuje njegovo suvereno obvladavanje slovenskega pesniškega jezika.

Še bolj kot v življenju je dvojezičnost redek pojav v literaturi: pisatelje, ki so enako prepričljivo pisali v dveh jezikih ali pa so uspešno prestopili iz enega v drug jezik, lahko naštejemo na prste ene roke (Joseph Conrad, Oscar Wilde, O. V. de L. Milocz, Samuel Beckett, Vladimir Nabokov). Pri dvojezičnosti tudi ne gre zgolj za tehnično obvladavanje jezika, temveč za dvojno oziroma podvojeno zavest o svetu, za neko vrsto kontrolirane shizofrenije. Bogastvo obvladanja dveh jezikov, dveh svetov, pomeni namreč v isti sapi tudi bolečo razcepljenost. Zato seveda ni naključje, da pesmi, zbrane v zbirki *Kraški narcis*, nenehno zoperstavljajo življenjski občutki Sarajeva in Krasa, vojne in miru, bolečega spomina in bolečega upanja, razdejane preteklosti in mukoma, z ljubeznijo sestavljenega kraškega kamenja, edinega znamenja za-upanja v sedanost in upanja v prihodnost. Pomenljiva je v tem smislu pesem *Pomlad na Krasu*, iz katere navajamo prvo polovico besedila:

*Kras je dežela mojega ponovnega otroštva.
Na Krasu sem, tavajoč s soncem nad sabo
in z rano v sebi, srečal novo ljubljeno
ženo, našel nov dom, nov jezik, nove
besede svojih pesmi... Našel pokrajino,*

*ki ni daleč od tiste, v kateri je nekoč
živel moj stari oče, preden je, bežeč
pred vojno, odšel v Bosno in tam za vedno
ostal. Našel rove soške fronte in vojaška
pokopališča, ki jih je zdavnaj že zarasla
trava. Našel tudi pravo ime svojega
rodnega mesta – Sarajeva. Volčji grad.
Našel veliko tistega, kar sem v času hude
vojne izgubil. Prijatelje med živimi in
mrtvimi pesniki. Ljubezen ... Predvsem pa
samega sebe. Izgubljenega med resničnostjo
in ravno tako nesmiselnimi sanjami.*

Na daljnih ruševinah, na ruševinah daljave pesnik gradi nov dom, dom iz ljubzenske bližine. Ena izmed ključnih tem, ki jih pesništvo opeva od svojih začetkov v temi časa, je opevanje doma; pomislimo samo na Odisejevo dolgoletno blodenje po svetu in hrepenenje po rodni Itaki. Človek najintenzivneje čuti dom kot – *domotožje*. Naj v tej zvezi uporabimo izjemno lep naslov pesniške zbirke Jožeta Snoja: *Dom, otožje*. Ostijev odnos do doma je izrazito dvojen, razdvojen na nostalgijo in upanje, kakor kaže pesem *V času, ko v Sarajevu podirajo hiše, midva v Tomaju gradiva hišico*:

*V času, ko v Sarajevu podirajo hiše,
midva v Tomaju gradiva hišico. Streho
nad glavo in stene okoli postelje.
Gradiva jo iz črepinj sanj, ki jih je
raztreščila balkanska vojna. Pri tem
se nenehno ljubiva. (...)*

*Vsi, ki
jo bodo videli od blizu ali od
daleč, bodo umrli ne vedoč, kaj je
resničnost in kaj le privid.*

Ker je jezik človekov dom, je ta hiša – *hiša iz jezika*, kakor pesnik pravi v besedilu *Znova gradim hišo*:

*Znova gradim hišo. Iz neartikuliranih
glasov. Iz verig gosenic. Iz šopov
cvetočih kopriv. (...)*

*Znova
gradim hišo. Iz ničesar. Za nikogar.
Hišo iz jezika.*

Čeprav se navezuje na bistvene značilnosti Ostijeve pesniške govorice (plodna sinteza lirske zgoščenosti in pripovednega loka, na ljudsko ritmiko naslo-njenega verza ter svežih podob), se zdi, kot da bi ob prestopu v drug in druga-čen jezik Ostijev pesniški glas doživel določene spremembe v tonaliteti: pesmi zvenijo mehkeje, kot da bi mu slovenščina pomagala, da vzpostavi distanco do tragedije z vojno uničene bosenske domovine. Pesmi, ki pričujejo o grozi vojne, so še zmeraj polne bolečine, vendar je ta bolečina čista in presvetljena, izkri-stalizirana skozi prizmo jezika, ki ga vojna ni razdejala.

Nikoli doslej ni bila Ostijeva poezija tako bogata v svojem podobju. Metoni-mični rezi iz prepoznavne stvarnosti se prepletajo z metaforami, ki odpirajo neskončne prostore domišljije. Za ta način graditve podob je tipična pesem *Več-nost* trenutka:

*Tako kot je mleko, ki se je kuhalo
v loncu na štedilniku, vsakič, v
trenutku mamine najmanjše nepazljivosti,
prekipelo, tako je v trenutku,
ko sem se samo obrnil za tabo,
čez ograjo vrta prekipela krošnja
pravkar razcvetelega bezga.*

Pesnik rad niza pripovedne drobce iz vsakdanje stvarnosti, ki v ključnem trenutku, pogosto na koncu pesmi, s pomočjo sveže metafore kvalitativno »pre-skočijo« v podobo vesoljnega sveta in človekovega bivanja v njem; dober primer za ta pesniški postopek gradacije narativnih elementov in njihove kulminacije v vsepovzemajoči metafori je pesem *Vprašaj*:

*Noči so, ko sem sam. Ko je nebo popolnoma
črno. Brez mesečine in zvezd. Ko je vse,
z mano vred, v objemu neprosojnega mraka.
Ko se ne vidi prst pred očesom. Steza med
vinogradi, ki pelje do vaškega pokopališča.
Rdeča vrtnica, ki pleza ob zidu. Črn grozd
na brajdi pred hišo... Ko oslepe okna. Ko
duša tipajoč tava naokrog. In ko le blisk
z jasnega, kot z ostro sabljo, za kratek
hip razkolje gosto temo in nad mano obvisi
velik zlat vprašaj.*

V *Kraškem narcisu* Osti priključuje spomin na jezik Srečka Kosovela, s kate-rim vzpostavlja intimen pesniški in eksistencialni dvogovor, kot na primer v pesmi *Erosove solze*, iz katere navajamo začetek:

*Prišla je še ena jesen na Kras, nesrečni
Srečko. Trta je spet gola. Gole so veje
dreves. Drhtijo in prasketajo od mraza.
Trohni zlato listje, kakor trohni po
skrivnostnih predalih bankovci propadle
države. Zelen je le črn bor na tvojem grobu.*

Naslov zbirke – *Kraški narcis* – je globoko pomenljiv. Osti opeva melanholično lepoto Krasa, podoba Narcisa pa izraža usodo pesnika, ki v ogledalu sveta zmeraj znova vidi svojo podobo ter obenem zgodovino svojega rodu: tako oče kot ded, oba Slovenca, sta se namreč imenovala – Narcis:

*Kraški Narcis. Sin sonca. Sin Narcisa,
Narcisovega sina. Tudi sam sonce.
Tisti, ki je gledal obraze ljudi,
živali, predmetov ... Obraz sveta. Morje
trave. Ladjo oblakov na valovih kraških
hribčkov. Skrivnosten smehljaj žene.
Solzo v očesu. Roko, ki se je lotila
noža ... Tisti, ki se je gledal v zrcalu.
Zaslepljen z bliščem lastne, sončeve
svetlobe, nikdar ni videl svojega
pravega, tudi sredi dneva mračnega
obraza. Obraza, ki so ga drugi,
ki so ga gledali in se v njem ogledali,
videli.*

Zato ni naključje, da nas je v tej zbirki Osti obdaril z nežnimi in pretresljivimi, pretresljivo nežnimi spomini na otroštvo. Na sarajevski dom, v katerem zdaj bivajo drugi. In na nov dom v Kosovelovem Tomaju. In v slovenskem jeziku. Dobrodošel doma, Josip!

